

KOC SIS MIKLÓS

A doktori képzés „kiskapui”

JOGI SZABÁLYOZÁS ÉS JOGALKALMAZÓI GYAKORLAT MAGYARORSZÁGON

Alapvetések és célkitűzések

Magyarországon először 1993-ban szabályozták külön törvényben a felsőoktatási szférát. Ezzel egyidejűleg az egyetemek visszakapták a kandidátusi fokozatot felváltó tudományos fokozat, a PhD odaítélésének jogát. Ettől a pillanattól a magyar tudományos élet – a korábbi CSc és DSc kettősségéhez képest – egy tudományos fokozatot ismer el: a PhD-t¹. A korábban tudományos fokozatként számon tartott nagydoktori fokozat – a DSc – a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény 27. §-ának értelmében „címként” aposztrofálható, amely annak a kiemelkedő tudományos teljesítményt elért személynek ítélhető oda, aki tudományos fokozattal rendelkezik, és a cím megszerzésének feltételeit teljesíti. Hangsúlyozandó, hogy az MTA doktora cím presztízse – és a hozzá tartozó juttatás – a korábbiakhoz képest semmit nem változott.

A PhD-fokozat megszerzésére vonatkozó jogi szabályozás kezdetben rendkívül tág kereteket biztosított az intézmények számára, majd – a gyakorlati tapasztalatok felhasználásával – a 2005-ben elfogadott új felsőoktatási törvény² (a továbbiakban: Ftv.) hatályba lépésével a szabályozás kikristályosodásának lehetünk szemtanúi. Az Ftv. vonatkozó rendelkezései – és az annak végrehajtására megalkotott kormányrendelet előírásai – immár jóval részletesebb, ugyanakkor ellentmondásoktól sem mentes módon rendezik a doktori fokozat megszerzésének mikéntjét és intézményi kereteit. Ez utóbbi jogszabály hatályba lépését követően a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (a továbbiakban: MAB) állásfoglalást adott ki a doktori iskolák létesítésének és működésének követelményei ügyében³ (a továbbiakban: Állásfoglalás).

Tanulmányomban arra törekszem, hogy a hatályos jogi szabályozást és az arra adott jogalkalmazói reakciókat kritikai nézőpontú vizsgálatnak vessem alá. Ennek érdekében röviden ismertetem a szabályozás lényegi vonásait, konkrét jogesetek⁴ segítségével vázolom az abból adódó jogértelmezési problémákat, végül javaslatokat igyekszem megfogalmazni a joganyag továbbfejlesztésére. Célom annak bizonyítása, hogy a vizsgált területen tapasztalható jogalkalmazási zavarok elsődle-

(1) A DLA művészeti fokozat a PhD-vel egyenértékű, a rá vonatkozó szabályozás teljességgel azonos a PhD fokozatra vonatkozóval. Lásd a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény indoklása.

(2) 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról.

(3) Az Állásfoglalást lásd <http://www.mab.hu/doc/doktoriKov70501.doc>.

(4) A tanulmányban szereplő jogesetek tényanyagát Szerző a Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSz) Jogsegély-szolgálatának archívumából merítette.

ges oka a szabályozás hiányosságában keresendő, egyúttal remélem, hogy a tanulmányban jelzett problémák és következtetések a szabályozásban és a gyakorlatban hasznosíthatóak lesznek.

A doktori képzés helye a képzési rendszerben

Az Ftv. hatályba lépését követően számos ponton megváltozott a doktori képzés jogszabályi környezete. Az új jogszabály a felsőoktatás alaptevékenységei közé sorolja a doktori képzést,⁵ és az egymásra épülő, felsőfokú végzettségi szintet biztosító képzési ciklusok legmagasabbikaként határozza meg.⁶ A törvény az egész életen át tartó tanulás szellemében megteremti az összhangot a közoktatás, a szakoktatás és felnőttoktatás rendszerével, valamint az európai uniós kötelezettségvállalásokkal.⁷ A kutatói utánpótlás nevelését, valamint a felsőoktatási és kutatási térség kapcsolatát az oktatás területén a doktori iskolák és a doktori képzés teremti meg.⁸ Tudományszervezési és tudományszociológiai szempontból kiemelkedően jelentős mindezek alapján az a következtetés, miszerint a doktori képzés és fokozatszerzés szabályozása nem azt vetíti előre, hogy komplett életműre kell fokozatot adni. A doktori képzés funkciója a tudományos utánpótlás képzése. A doktorandusznak új, eredeti tudományos eredmények létrehozásával kell azt bizonyítania, hogy alkalmas a tudományos pályára. A doktorandusz tevékenységének keretét, autonóm kutatásainak lehetőségét a doktori iskola hivatott biztosítani.

Doktori iskola alapítására és doktori képzésre az a felsőoktatási intézmény szerezhet jogosultságot, amelyben mesterképzés folyik az adott tudományterületen vagy művészeti ágban.⁹ A törvény felhatalmazza a kormányt arra, hogy rendeletben határozza meg a doktori fokozat megszerzésének feltételeit, a doktori iskola létesítésének eljárási rendjét.¹⁰ E felhatalmazás birtokában a kormány megalkotta a 33/2007. (III.7.) Korm. rendeletet a doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről (a továbbiakban: Rendelet).

Kiemelendő, hogy a törvény az intézmények számára az egyetemi minőség elérésének feltételül szabja azt, hogy legalább egy tudományterületen, két tudományágban vagy egy művészeti ágban doktori képzésre és doktori fokozat odaitélésére legyen jogosultságuk.¹¹ Lényegesnek tűnik a fentebb használt fogalmak egzakt meghatározása. A *tudományterületek* – az Ftv. 147. § 44. pontja szerint – „a bölcsészettudományok, a hittudomány, az agrártudományok, a műszaki tudományok, az orvostudományok, a társadalomtudományok, a természettudományok és a művészetek, amelyek tudományágakra tagozódnak.” A tudományágak felsorolását a felsőoktatás gyakorlatában – a képzési ágakkal összevetve – az Állásfoglalás 1. sz. melléklete tartalmazza. E megoldásra azért volt szükség, mert az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint a művészeti ágak felsorolásáról szóló 169/2000. (IX. 29.) Korm. rendeletet a Rendelet hatályon kívül helyezte.¹²

(5) Vö. Ftv. 4. § (2) bek.

(6) Ftv. 11. § (1) bek. A felsőoktatás – bolognai rendszerű – képzési ciklusai az alapképzés, a mesterképzés és a doktori képzés.

(7) Lásd erről bővebben: A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek: Az egyetemek korszerűsítési programjának megvalósítása: oktatás, kutatás és innováció.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0208:FIN:HU:PDF>

(8) Lásd erről részletesen az Ftv. Indoklását.

(9) Ftv. 67. § (1) bek.

(10) Ftv. 27. § (11) bek. c) pont.

(11) Ftv. 11. § (3) bek.

(12) A hatályon kívül helyezés ellenére a jogalkalmazói gyakorlat sajnálatosan sokszor hivatkozik az említett 169/2000. (IX.29.) Korm. rendeletre.

Nem szerencsés, sőt alkotmányjogi szempontból aggályos a doktori iskola tudományterületi, tudományági besorolását – a többciklusú képzésre vonatkozó kormányrendelet „képzési terület”, „képzési ág” megnevezéseit követve – a megfelelések jegyzékbe foglalásával megállapítani. Megítélésem szerint ez már olyan kérdés, amit a megfelelő dokumentumok alapján – az Alkotmány 70/G. § (2) bekezdésével összhangban – a tudomány művelői jogosultak minden egyes doktori iskola alapításakor mérlegelni és eldönteni. Célszerű lenne ugyanakkor bevezetni és definiálni a 'kutatási terület' fogalmát mint a doktori iskola azonosítására szolgáló, a tényleges működés kereteit tükröző további megnevezést. Ez a megoldás lehetővé teszi, hogy egy intézményben azonos tudományágban több doktori iskola is működhessen, valamint keretet ad a valódi multidiszciplináris doktori iskolák egyszerűbb működtetéséhez.¹³

Doktori iskola létesítése

A doktori iskola a doktori képzés *szervezeti kerete*, amely biztosítja a tudományos fokozat megszerzésére történő felkészítést.¹⁴ Doktori iskola létesítéséről és doktori képzés indításáról a felsőoktatási intézmény szenátusa dönt¹⁵ akkor, ha azt a MAB szakértői véleményében támogatta, továbbá az indítás tényét a felsőoktatási intézmény a regisztrációs központnak bejelentette.¹⁶ A doktori iskola létesítésekor – a fentiekben már taglalt módon – meg kell jelölni azt a tudományágat vagy művészeti ágat, amelyben a doktori képzést folytatni kívánják.¹⁷ Doktori iskola létesítését legalább hét *törzstag* kezdeményezheti. Egy személy egyidejűleg csak egy doktori iskolában lehet törzstag.¹⁸ Törzstag az lehet, aki a létesítendő doktori iskola tudományágában tudományos vagy művészeti fokozattal rendelkezik, továbbá a doktori iskola tudományágában, illetve kutatási területén folyamatos, magas szintű tudományos tevékenységet folytat, valamint az adott felsőoktatási intézményben teljes munkaidőben, munkaviszonyban vagy közalkalmazotti jogviszonyban foglalkoztatott oktató vagy tudományos kutató.¹⁹ A munkajogi feltételeknek való formai megfelelésen túl a MAB *törzstagi megfeleléségi eljárás* keretében vizsgálja az oktatók, különösen a törzstagok publikációs tevékenysége, tudományági munkássága és a doktori iskolában ellátandó feladatok közötti összhangot, továbbá hogy az illető megfelel-e a MAB által megfogalmazott és közzétett egyetemi tanári kívánalomrendszer tudományos követelményeinek.²⁰ Ez utóbbi a MAB álláspontja szerint azért szükséges, mert a törzstagi, illetőleg a professzori kritériumok eltérőek – hiszen a funkciók is azok –, s így más-más habitust igényelnek. *A doktori iskola törzstagjainak tehát a különböző habitusigényeknek kell megfelelniük.* Törzstag a doktori iskola létesítésekor, illetve az abba való belépéskor nem lehet tartósan szabadságon vagy egy évnél hosszabb külföldi tanulmányúton.²¹ Az Állásfoglalás a követelmények körét

(13) Lásd erre vonatkozóan a DOSz szakértői anyagait: <http://www.phd.hu/phd/index.php?menuid=886&actual=509>

(14) Ftv. 147. § 2. pont.

(15) Ftv. 27. § (8) bek. o) pont.

(16) Ftv. 27. § (9) bek.

(17) Rendelet 2. § (3) bek.

(18) Vö. a Rendelet 3. § (1) bekezdését, illetve az Állásfoglalás 5. 3. 2. pontját.

(19) Rendelet 3. § (2) bek. A doktori tanács jóváhagyásával törzstag lehet professor emeritus is – annak a felsőoktatási intézménynek a doktori iskolájában, amelyben emeritált –, illetőleg törzstag lehet kutatóintézetben teljes munkaidőben, munkaviszonyban vagy közalkalmazotti jogviszonyban foglalkoztatott tudományos tanácsadó vagy kutatóprofesszor is, amennyiben a felsőoktatási intézmény a felsőoktatási törvény alapján a kutatóintézetrel erre vonatkozó megállapodást kötött (Rendelet 3. § (3)-(4) bek.).

(20) Állásfoglalás 5. 3. 3. pont.

(21) Állásfoglalás 5. 3. 4. pont.

kiegészíti azzal, hogy a törzstag az adott doktori iskolában témavezetést vállaljon.²² A törzstagok készítik elő a doktori iskola alapításának dokumentumait,²³ mellékelik nyilatkozataikat arról, hogy vállalják a felkérést, és megfelelnek a Rendeletben rájuk vonatkozóan előírt feltételeknek.²⁴

A törzstagokra vonatkozó rendelkezések részletességük ellenére is komoly ellentmondásokkal terheltek. A korábbi szabályozással szemben ugyanis a *Rendelet elvlasztja egymástól a törzstagokat és a doktori iskola tanácsának tagjait*. Előbbiek, kvázi a doktori iskola alapítói nem szükségszerűen tagjai a doktori iskola tanácsának.²⁵ Azonban még abban az – egyébként igen gyakori és életszerű – esetben, ha ez megvalósulna is, nem tisztázott, hogy a törzstagoknak a doktori iskolából való kiválása (pl. 70. életév betöltése) esetén kik, avagy milyen testület rendelkezik a törzstagokat megillető, a doktori iskola működésében igen jelentős jogosítványokkal (pl. a doktori iskola tanácsa tagjainak megválasztása). Célszerűnek látszana ezeket a hatásköröket – a doktori iskola tanácsa felterjesztési jogának biztosítása mellett – az intézményi doktori tanács hatáskörébe utalni (a részleteket lásd alább). A doktori iskola alapító tagjainak tehát – azon kívül, hogy meg kell felelniük a tervezetben meghatározott feltételeknek – semmilyen érdemi funkciót nem szán a jogszabály. A minőség biztosítása nemcsak azt követeli meg, hogy az alapító tag nevét adja a doktori iskola alapításához, hanem azt is, hogy *folyamatos magas szintű tudományos tevékenységet lásson el* a doktori iskola keretein belül.²⁶

A doktori iskola megszüntetése

Doktori iskola megszüntetésére irányuló eljárást vagy az érintett intézmény, vagy a MAB kezdeményezhet. Ha a MAB – a megfelelő eljárás lefolytatása után – visszavonja a doktori iskola akkreditációját, akkor a felsőoktatási intézmény a doktori iskola tudományágában – amennyiben e tudományágban az intézményben másik doktori iskola nem működik – elveszti a jogosultságát doktori fokozatok odaitélésére. A folyamatban lévő eljárások sikeres lezárásának érdekében a doktori iskola akkreditációjának visszavonásáról szóló MAB-határozatban rendelkezni kell²⁷ a döntés hatályba lépésének időpontjáról, a doktori iskolában folytatott képzés lezárásának határidejéről, az abszolutórium megszerzéséig még nem jutott doktoranduszok tanulmányai folytatásának módjáról (a javasolt fogadó intézmények) megjelölésével), valamint az abszolutóriummal rendelkezőknek, illetve a doktorjelölteknek a doktori fokozat odaitélésének módjáról (a javasolt fogadó intézmények) megjelölésével). E kötelezettségek teljesítése azonban nem minősíthető elégségesnek: a fogadó intézményeket ugyanis semmi nem kötelezi arra, hogy hozzásegítsék a doktori iskola nélkül maradt doktoranduszokat, doktorjelölteket a képzés, illetőleg a fokozatszerzési eljárás bevezetéséhez. Az érintettek védelme érdekében a jelenleginél átgondoltabb szabályozás kialakítása szükséges a vonatkozó követelmények jogszabályi formába öntésével; ez esetben a MAB Állásfoglalása nem tűnik elégségesnek.

(22) Állásfoglalás 2. 1. c) pontja.

(23) Ezekről részletesen lásd Rendelet, 5. § (1) bek.

(24) Rendelet 5. § (2) bek.

(25) Kivételt képez a doktori iskola vezetője, aki a MAB Állásfoglalása 2. 3. pontja értelmében „törzstag egyetemi tanár”.

(26) Jelen kézirat lezárásának időpontja 2008. október 20., ezért a MAB 2008. október 31-én hozott határozata – amely a doktori iskola alapítását további feltételekhez köti – nem kerülhetett feldolgozásra.

(27) Állásfoglalás 10. 3. 2. pont.

A doktoranduszok jogállása

Doktori képzésre az vehető fel, aki mesterképzésben szerzett fokozattal és szakképzettséggel rendelkezik.²⁸ A doktori képzés *egységes, harminchat hónapos* képzési időből áll, amely felosztható beszámoltatási szakaszokra.²⁹ Ezt a gyakorlatban számos felsőoktatási intézmény úgy értelmezi, hogy a doktorandusz képzési idejét a graduális képzésben alkalmazott szemeszterekhez igazítja. Ez az értelmezés – az adminisztrációs könnyebbségek ellenére – több szempontból téves. A jogszabály szövege ugyanis egyértelmű abban a tekintetben, hogy a doktorandusz képzési idejét harminchat hónapon keresztül folytatni kell. Ezzel szemben a graduális hallgatók képzési idejét a jogszabály (eltérő számú) szemeszterenként határozza meg, nem hónapokban. Ezt az értelmezést támasztja alá az a tény is, hogy a doktoranduszhallgató ösztöndíjának folyósítása – ellentétben a graduális hallgatók juttatásaival – a nyári hónapokban sem szünetel, ezért kutatási tevékenysége sem szüneteltethető hónapokra. Ennél is helytelenebbnek ítéltető az a megoldás, amelynek értelmében a doktori iskola évenkénti napban meghatározott „szabadságot” biztosít a doktoranduszoknak. Ez azt sejteti, hogy az érintett doktori iskola teljességgel félreérti a doktori képzésre vonatkozó hatályos szabályokat: a szabadságolás a hallgatói jogviszonyban álló személyekkel kapcsolatban értelmezhetetlen fogalom.³⁰

A doktoranduszok juttatásaival kapcsolatban számos probléma merül fel. Gyakran előfordul, hogy a doktoranduszok külföldi ösztöndíj vagy részképzés elnyerése esetén nem kapják meg doktori ösztöndíjukat arra hivatkozva, hogy a külföldi tartózkodás idejére az intézmény azt „másnak adja”. Az Ftv. 68. § (1) bekezdésének értelmében „a doktori képzés (...) harminchat hónapos képzési időből áll”. Ezzel összhangban a felsőoktatásban részt vevő hallgatók juttatásairól és az általuk fizetendő egyes téritésekről szóló 51/2007. (III. 26.) Korm. rendelet 14. §-a meghatározza a doktorandusz-ösztöndíj kifizetésének rendjét. A helyzet tisztázása végett a Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSz) állásfoglalást adott ki, amely rögzíti, hogy a doktori képzésre felvett azon személyek, akik a doktori tanács döntésének értelmében állami finanszírozott képzésben vesznek részt, összesen harminchat hónapig jogosultak az ösztöndíjra, és e tekintetben teljességgel irreleváns az, hogy ezt a jogosultságot külföldi tanulmányút vagy bármilyen egyéb ok miatt felfüggesztik. Ez esetben – a hallgatókra vonatkozó általános szabályoknak megfelelően – a félév halasztására van lehetőség, aminek végeztével a doktoranduszok újra jelentkezhetnek a még hátralévő képzési időre.³¹ Előfordulhat természetesen az is, hogy a doktorandusz a külföldi tanulmányok alatt nem szünetelteti hazai jogviszonyát; ez esetben a doktori iskola által előírt kötelezettségeit teljesítenie kell.

A doktorandusz – amint azt fentebb tisztáztuk – hallgatói jogviszonnyal rendelkezik. A korábban hatályos, a doktori képzésről szóló 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet (a továbbiakban: régi doktori rendelet) kimondta, hogy állami doktori ösztöndíjat az egyetemek szervezett doktori képzésében részt vevő, nappali tagozatos magyar állampolgárságú doktoranduszok kaphatnak, illetve hogy teljes munkaidőben végzett munkaviszonyból származó jövedelemmel rendelkező doktorandusz állami ösztöndíjban nem részesülhet. Ezek a szabályok tehát nem azt tiltották, hogy a doktorandusz a doktori tanulmányai mellett munkát vállaljon, hanem azt, hogy aki teljes munkaidőben végzett munkából jövedelmet realizál, az egyúttal állami ösztöndíjat is kapjon. Mivel azonban a Rendelet

(28) Ftv. 43. § (3) bek. E rendelkezést az Ftv. 68. § (2) bekezdése szükségteletlenül ismétli meg.

(29) Ftv. 68. § (1) bek.

(30) Az érintett doktori iskola megjelölését – a hitelrontást elkerülendő – mellőzve jelzem, hogy a leírtak valós eseten alapulnak.

(31) A DOSz Elnökségének 1/2008. (II. 29.) állásfoglalása.

hatályba lépésével – 2007. március 22-ével – hatályát veszítette a régi doktori rendelet, és az Ftv. sem tartalmaz olyan szabályt, amely kizárná, hogy az állami ösztöndíjban részesülő doktorandusz dolgozzon, az intézménytől teljesen független kérdéssé vált az, hogy a doktorandusz hol és milyen időtartamú munkát vállal el. Sajnálatos azonban, hogy az intézmények a hatályos szabályozást teljességgel figyelmen kívül hagyva továbbra is tiltani próbálják doktoranduszaik munkavállalását. Hangsúlyozandó: az állami doktori ösztöndíjat az állam adja, így ő határozhatja meg azokat a feltételeket, amelyek mellett azt igénybe lehet venni. Jelenleg azonban az állam nem köti az ösztöndíj folyósítását munkaviszony „nemlétéhez” vagy annak mértékéhez (ellentétben a korábbi jogszabályokkal). A fentiek miatt az intézmény saját hatáskörben nem dönthet az ösztöndíj folyósításának ilyen okból történő megszüntetéséről. A felvételtől fennálló teljes munkaidőben végzett foglalkoztatás esetén az intézmény ellenben megszabhatja, hogy az ilyen doktoranduszt államilag támogatott helyre nem veszi fel, amennyiben ezt a felvételi szabályok között közlésezi.

A doktoranduszok munkavállalásával kapcsolatban nemcsak az intézmény falain kívül végzett munka jelent gyakorlati jogalkalmazói problémát, hanem az intézmény oktatási tevékenységében való részvétel is. A DOSz jogsegélyszolgálatának archívumából kiderül, hogy a magyarországi felsőoktatási intézmények többsége nem tesz eleget a hatályos jogszabályok rendelkezéseinek, és jogszerűtlenül foglalkoztatja a doktoranduszhallgatókat. Az Ftv. 48. § (4) bekezdése egyértelműen rögzíti, hogy amennyiben a doktoranduszhallgató részt vesz a felsőoktatási intézmény oktatással, kutatással összefüggő tevékenységében, az munkavégzésnek minősül. E munkavégzés kizárólag úgynevezett doktoranduszszerződés alapján folyhat. Az ily módon végzett munka ideje – egy tanulmányi félév átlagában – nem haladhatja meg a heti teljes munkaidő ötven százalékát. A doktoranduszszerződés alapján hallgatói munkadíj kerül kifizetésre, melynek havi összege a teljes munkaidő ötven százalékának megfelelő idejű foglalkoztatás esetén nem lehet kevesebb, mint a legkisebb kötelező munkabér (minimálbér), eltérő idejű foglalkoztatás esetén ennek időarányos része. Mind az Ftv. szövege, mind annak indoklása alapján egyértelmű, hogy amennyiben a doktorandusz a felsőoktatási intézménynek oktatással, kutatással összefüggő tevékenységében vesz részt, munkát végez, díjazás illeti meg. A doktoranduszhallgató oktatási tevékenységet a hatályos jogszabályok alapján megbízási jogviszonyban is folytathat, ezért azonban az Ftv. értelmében kredit nem adható; ez esetben a doktoranduszt megbízási díj illeti meg. Ha azonban az intézmény nem az utóbbi megoldással foglalkoztatja a doktoranduszokat, köteles a krediteket jóváírni. A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 79/2006. (IV.5.) Korm. rendelet alapján a doktoranduszok oktatási tevékenységükért kreditpontokra is jogosultak, ezért ezeknek oda nem ítélésével az intézmények ugyancsak jogszabálysértő gyakorlatot folytatnak. Mindezek alapján megállapítható, hogy a doktori képzés keretein belül végzett oktatási tevékenységért munkabér és kredit (vagy megbízási díj) illeti meg a doktoranduszokat, és minden ezzel ellentétes megoldás jogellenesnek minősíthető.³²

A felsőoktatási intézmények – a jogellenességre ráeszmélve – újabb megoldással álltak elő: olyan megbízási szerződéseket kötöttek doktoranduszaikkal, amely révén azok megalázóan alacsony mértékű munkabérhez jutottak. Az intézmények – megörülve az olcsó „munkaerőnek” – nem egy esetben olyan irreálisan magas mértékű órateherrel sújtották a doktoranduszokat, amely már az elmélyült kutatómunkát veszélyeztette. Az Ftv. 95. § (2) bekezdése, valamint (1) bekezdésének a) pontja értelmében az oktatási tevékenységet végző doktoranduszt megilleti az a jog, hogy

(32) A helyzet rendezésének érdekében a DOSz állásfoglalást is kiadott. Lásd: a Doktoranduszok Országos Szövetsége Elnökségének 1/2007. (III. 9.) állásfoglalása a doktoranduszszerződések kérdésével kapcsolatban.
<http://www.phd.hu/phd/index.php?menuid=888&actual=597>

emberi méltóságát és személyiségi jogait tiszteletben tartásuk, oktatói tevékenységét értékeljék és elismerjék. Ennek értelmében elítélendő minden olyan gyakorlat, amely bár nem jogellenes, a fentiekkel – legalábbis erkölcsi értelemben – nincs összhangban. A DOSz Elnöksége állásfoglalásban³³ ítélte el a doktoranduszok – saját érdekükre való hivatkozással történő – „o Ft-os” megbízási szerződéssel való foglalkoztatását, valamint azt a gyakorlatot, amikor a doktoranduszok oktatási tevékenységébe az intézmények nem számították bele a felkészülési időt. Helytelenítette továbbá azt a gyakorlatot, amikor a doktorandusz által végzett oktatási tevékenység nem kapcsolódik a kutatási témájához, kutatását nem előreviszi, hanem hátráltatja. A doktori képzés célja ugyanis a doktori képzésben részt vevő hallgatók felkészítése a kutatói pályára valamely kutatási feladat önálló, az adott területen újdonságokat felmutató megoldásán keresztül. A doktori téma mélyebb áttekintését, a kutatás gyakorlati hasznosíthatóságát elősegítheti, ha a doktorandusz azt strukturáltan átgondolva mások számára is érthető formában fogalmazza meg, például oktatási tevékenység keretében. A DOSz Elnökségének álláspontja szerint kizárólag az ennek megfelelő oktatási tevékenység az, amely a doktorandusz haladását szolgálhatja.

A doktori képzés befejezésével a hallgatói jogviszony megszűnik, a doktorjelölt a továbbiakban nem jogosult állami támogatás igénybevételére, nem jogosult állami ösztöndíjra és egyéb állami támogatáson alapuló juttatásokra. A doktori képzés képzési ideje harminchat hónap, a hallgatói jogviszony nem tarthat ennél tovább. A hallgatói jogviszony a jogszabályok és az intézmény szabályzatai szerint szüneteltethető, így a felvételtől számítva harminchat hónapnál több is eltelhet, míg valaki befejezi a doktori képzést, azonban a hallgatói jogviszony csak ezen időtartamban állhat fenn.

A fokozatszerzési eljárás

A magyarországi jogi szabályozás sajátossága, hogy a doktori képzést követően a doktori fokozatot külön fokozatszerzési eljárás keretében lehet megszerezni. A doktori fokozat megszerzése tartalmilag a doktori képzésre alapozó, de attól jogilag és eljárásilag egyaránt független cselekménysorozat, ezért a törvény rendelkezik a doktorjelölti jogviszonyról és az ehhez kapcsolódó követelményekről.³⁴ A doktori fokozatszerzési eljárásban részt vevő személy a doktorjelölt. A doktorjelölti jogviszony a doktori fokozatszerzési eljárásra történő jelentkezéssel és annak elfogadásával jön létre. A szabályozás különös vonása, hogy ha a doktorandusz a képzési időn belül megkezdte a fokozatszerzési eljárást, akkor a hallgatói jogviszonya mellett egyidejűleg doktorjelölt is.³⁵ Az Ftv. erre vonatkozó, meglehetősen egyértelmű rendelkezése első látásra értelmetlennek tűnik. Alaposabban megvizsgálva a kérdést azonban világossá válik, hogy a doktorandusz a képzés követelményeit a képzési idő vége előtt is teljesítheti azzal, hogy hallgatói jogviszonya az Ftv. 76. § (1) bekezdésének d) pontja értelmében a harminchatodik hónap lejártáig ekkor is fennmarad.³⁶ Amennyiben ezzel egyidejűleg a doktorandusz megkezdte a fokozatszerzési eljárást is, a doktori képzés képzési idejének lejártáig az intézménnyel kettős – doktoranduszi és doktorjelölti – jogviszonyban áll. A két jogviszony független egymástól, így amennyiben a képzési idő lejár – függetlenül attól, hogy a képzést sikeresen vagy sikertelenül fejezte be a doktorandusz –, a hallgatói jogviszony megszűnik.

(33) A Doktoranduszok Országos Szövetsége Elnökségének 2/2007. (III. 14.) állásfoglalása a doktoranduszok oktatási tevékenységével kapcsolatban. <http://www.phd.hu/phd/index.php?menuid=888&actual=598>

(34) Lásd erről bővebben az Ftv. indoklását.

(35) Ftv. 68. § (3) bek.

(36) Ftv. 76. § (1) Megszűnik a hallgatói jogviszony, (...) d) az adott képzési ciklust, illetve a szakirányú továbbképzés esetén az utolsó képzési időszakot követő első záróvizsga-időszak utolsó napján, illetve a doktori képzés képzési idejének utolsó napján.

Hasonlóképpen, a hallgatói jogviszony fennállásától függetlenül, megszűnik a doktorjelölti jogviszony az Ftv. és a Rendelet által meghatározott esetekben. A hivatkozott jogszabályok nem teszik tehát lehetővé, hogy a hallgatói jogviszony kiterjedjen a doktorjelölti időszakra is, amennyiben a fokozatszerzési eljárást a hallgatói jogviszony fennállása alatt kezdi meg az illető.

A doktorjelölti jogviszonnal kapcsolatos joghézagok a mindennapi jogalkalmazásban számos problémát okoznak az érintetteknek. A doktorjelölti státuszba kerülő személyek a rendezetlen jogszabályi környezet következtében számos esetben hátrányos helyzetbe juthatnak, amit – tüneti kezelésként – az intézményi szabályzatok is orvosolni tudnának.

Az Ftv. 68.§ (5) bekezdésének b) pontja értelmében a doktori fokozat megszerzésének feltétele „két idegen nyelv – a tudományterület műveléséhez szükséges – ismeretének a doktori szabályzatban meghatározottak szerinti igazolása”. Az egyik felsőoktatási intézmény doktoranduszhallgatója a doktori szigorlat előfeltételeként megjelölt két középfokú nyelvvizsga egyikét latin nyelven kívánta letenni. Az érintett intézmény doktori szabályzata további rendelkezést nem tartalmazott, az ügyben eljáró Doktori Tanács pedig nem engedélyezte a hallgató számára latin nyelvvizsgájának elismerését. Az ügyben kérdésként felmerült, hogy az adott tudományterület minőségi művelése egyik előfeltételének – tudniillik a nyelvismeretnek – konkretizálását elvégezheti-e az ügyben eljáró Doktori Tanács akként, hogy bizonyos – akár holt – nyelveket kizár az általa elfogadhatónak ítélt körből. Tekintettel azonban az Alkotmány 70/G.§-ának az Alkotmánybíróság általi tág értelmezésére, az ügyben jogszerűtlenség nem állapítható meg.³⁷

Az Ftv. értelmében a fokozatszerzési eljárás lefolytatásáért az intézmények ún. fokozatszerzési eljárási díjat szedhetnek be. Az Ftv. 125. § (1) bekezdés a) pontjának utolsó fordulatát és a 68. § (3) bekezdés utolsó fordulatát figyelembe véve ugyanakkor az az állami finanszírozott képzésben részt vevő doktorandusz, aki harminchat hónapos képzési ideje alatt megindítja a fokozatszerzési eljárást, díj fizetésére nem kötelezhető. Jogellenes tehát az a számos doktori iskola által folytatott gyakorlat, amely szerint a képzési idő lejártát megelőzően indított fokozatszerzési eljárások esetében is megkövetelik az eljárási díj megfizetését. E gyakorlat tekintetében számos érdekképviseleti szervezet fellépésének ellenére sem történt érdemi változás. Egyes intézmények azt a kiskaput igyekeztek kihasználni, hogy a képzési idő lejártá előtt beadott fokozatszerzési eljárás megindulására irányuló kérelmeket a képzési idő lejártá után bírálták el, és erre hivatkozva díj fizetésére kötelezték a doktorjelöltet. E gyakorlat megítélésem szerint ugyancsak jogszabálysértő. Államilag finanszírozott képzésben részt vevő doktorandusz számára ugyanis a fokozatszerzési eljárás ingyenességét nem befolyásolja az, hogy a kérelem elfogadása a hallgatói jogviszony fennállása alatt vagy az után történik meg, feltéve, hogy a kérelem beadása a hallgatói jogviszony fennállása alatt történt, tekintettel arra is, hogy a doktori képzést az adott intézményben sikeresen befejező doktorandusz kérelme nem utasítható el. A Rendelet 9. § (1) bekezdése értelmében „A doktori fokozatszerzési eljárás kérelem alapján, jelentkezéssel indul meg.” Látható, hogy amennyiben az államilag támogatott képzésben részt vevő doktorandusz a képzési időn belül beadja a fokozatszerzési eljárásra történő jelentkezését, díj fizetésére nem kötelezhető, függetlenül attól, hogy az intézményi doktori tanács a doktorandusz képzési ideje alatt vagy azt követően bírálja el a fokozatszerzési eljárás elindítására irányuló kérelmet. Különösképpen azért nem, mert a kérelmet még időben benyújtó doktorandusz nem befolyásolhatja érdemben azt, hogy kérelmének

(37) A Jogeset a DOSz jogsegélyszolgálatának archívumában található. Az Alkotmány 70/G. §-ának értelmezésével kapcsolatos alkotmánybírói gyakorlat kapcsán lásd Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő korai alkotmánybírói határozatokról. *Jura*, 2007. évi 2. sz., 189–199., illetőleg Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő újabb alkotmánybírói határozatokról. *Jura*, 2008. évi 1. sz. 198–208.

elbírálása mikor történik meg: a magánjog nyelvezete szerint immár nem ő az ügy ura; az intézmény fentiek szerinti eljárása tehát legalábbis rosszhiszemű.

A fokozatszerzési eljárás díját egy összegben, a ténylegesen felmerülő költségekkel összhangban kell megállapítani. Jogszerűtlen az a gyakorlat, amikor a fokozatszerzést hallgatói jogviszonya fennállása alatt – ingyenesen – megkezdő doktoranduszt a hallgatói jogviszony megszűnése után a fokozatszerzési eljárás „fennmaradó” részeiért díj fizetésére kötelezik. A fokozatszerzési eljárás díja a 125. § (1) bekezdésének és a 126. § (1) bekezdésének fordulatai alapján költségtérítés jellegű díjnak minősíthető, és mint ilyen, az intézmény – a hallgató biztonsága érdekében – köteles azt az intézményi szabályzatban meghatározni. A költségtérítés meghatározása az Ftv. szerint az adott feladatra számított folyó kiadások arányában, egy összegben történik; ezt a szabályt kell alkalmazni a fokozatszerzési eljárás díjára is. A 125. § (1) bekezdésének a) pontja értelmében a fokozatszerzési eljárás ingyenes az államilag támogatott képzésben részt vevő hallgató számára az Ftv. 68. § (3) bekezdése szerint, azaz amennyiben a fokozatszerzési eljárás megkezdése a hallgatói jogviszony fennállása alatt történik meg. A fentiekből értelemszerűen következik, hogy a fokozatszerzési eljárás díját – hasonlóan a költségtérítéshez – nem az adott szakmai feladat egyes részfeladatainak lezárulása után fizeti a hallgató vagy a doktorjelölt, hanem egy összegben a szakmai feladat kezdetekor, így nem lehetséges a fokozatszerzését hallgatóként megkezdő doktorjelöltet a hallgatói jogviszony megszűnése után a fokozatszerzési eljárás fennmaradó „részei” után díj fizetésére kötelezni.

A fokozatszerzési eljárás a főszabály szerint maximum két év időtartamú lehet,³⁸ ám két évnél tovább is tarthat. A fokozatszerzési eljárás kezdete a kérelem benyújtása. A kérelem elfogadásától számított két éven belül be kell nyújtani a doktori értekezést, valamint a kérelem benyújtásától számított két éven belül le kell tenni a doktori szigorlatot. Az intézmény szabályzata rövidebb határidőket is megszabhat, azonban a rövidebb határidő minden doktorjelöltre egyaránt vonatkozik, nem lehetséges a doktorjelöltek megkülönböztetése abból a szempontból, hogy részt vettek-e a doktori képzésben vagy sem, továbbá nem szabható rövidebb határidő annak, aki nem vett részt, és hosszabb annak, aki részt vett doktori képzésben. Az ilyen rendelkezés sérti az egyenlő bánásmód követelményét. Az Ftv. 68. § (3) bekezdése szerint a fokozatszerzési eljárásban részt vevő személy doktorjelölt, függetlenül attól, hogy doktori képzésben korábban részt vett vagy sem. Az egyenlő bánásmód követelménye értelmében az intézmény nem tehet különbséget a doktorjelöltek között azok előélete alapján – mint ahogy bőrszíne, nemi, faji, vallási hovatartozása alapján sem. Az intézményen belül a különböző karok, doktori iskolák hozhatnak ugyan eltérő szabályozást például a disszertáció benyújtásának idejét vagy a fokozatszerzési eljárásra való jelentkezés elfogadásához szükséges feltételeket illetően, azonban a jelentkezés elfogadását követően az egyes egységeken (tipikusan legkisebb egység a doktori iskola) belül minden doktorjelöltre azonos szabályozásnak kell vonatkoznia a követelményeket tekintve.³⁹

A fenti problémákat a jogalkalmazói gyakorlat jelentős eltérésekkel kezeli. Az egységes jogalkalmazás érdekében született állásfoglalások mellett a DOSz ajánlást fogalmazott meg az intézmények számára, amelyben kéri, hogy „az intézményi, kari szabályzatokban a doktori iskolák fogalmazzák meg a fokozatszerzési eljárás ügymenetének részleteit, az eljárásra vonatkozó határidőket, az eljárás során teljesítendő követelményeket (pl. a nyelvvizsga esetén nemcsak annak szintjét, hanem azt is, hogy milyen nyelvből fogadható el nyelvvizsga az adott tudományterületen), a

(38) Rendelet 9. § (3) bek.

(39) Lásd a Doktoranduszok Országos Szövetsége Elnökségének 4/2007. (XI. 14.) állásfoglalását a fokozatszerzési eljárással kapcsolatos kérdésekről: http://www.phd.hu/phd/down/fokozatszerzes_allasfoglalas.pdf

fokozatszerzési eljárásra történő jelentkezés elfogadásának feltételeit, valamint a fokozatszerzési eljárás díját (a tényleges költségek figyelembevételével).⁽⁴⁰⁾

Következtetések

A fentiekből látható, hogy a doktori képzés jogszabályi környezetéből adódóan a napi jogalkalmazás számos ponton kihívásokkal küszködik. Tanulmányomban igyekeztem bemutatni azokat a legfontosabb kérdéseket, amelyek a doktori iskolák vezetőit és a doktoranduszokat nap mint nap foglalkoztatják, és megoldási, értelmezési javaslatokat fogalmaztam meg a vitatott jogszabályi rendelkezésekkel kapcsolatosan. Meggyőződésem azonban, hogy ez csupán tüneti kezelés: a doktori képzés és a fokozatszerzési eljárás hatályos szabályozása olyannyira átgondolatlan és esetleges, hogy feltétlenül szükségét érzem a teljes joganyag revíziójának. Ennek során – a fentebb jelzett problémák megoldása mellett – elsősorban az alábbi szempontokra kell figyelemmel lenni.

1. Tisztázni szükséges a doktori képzés és a fokozatszerzési eljárás viszonyát, és rendelkezni kell a két időszak közötti intervallum szerepéről, akár úgy is, hogy a doktori képzés befejezése egyben automatikusan a fokozatszerzés elkezdését is jelentse. Ilyen módon megmarad a doktori képzésen kívüli fokozatszerzés lehetősége (bár kérdésként felvethető, szükséges-e egyáltalán a kettősség). E megoldással megteremthető a folytonosság a doktori képzés és a fokozatszerzési eljárás között; a doktorandusz hatékonyabban ösztönözhető a fokozat megszerzésére, és a doktori képzés is jobban betölti rendeltetését: ténylegesen is a fokozat megszerzését célozza.

2. Jogszabály-módosítás szükséges annak érdekében, hogy a doktori képzés számíton szolgálati időnek, hiszen ennek hiánya számos tehetséges fiatalat elriaszt a doktori képzéstől (ha mégsem, akkor munkát vállal mellette, hogy nyugdíjra jogosító időt szerezzen).

3. Lényeges ugyanakkor, hogy a doktorandusz maradjon hallgatói jogviszonyban, hiszen ez az intézménynek kifizetődőbb jogi forma, ugyanakkor a doktorandusznak sem feltétlenül hátrányos: képzési formájától függően részesül a hallgatói juttatásokban (pl. diákigazolvány), illetőleg igényelheti a felsőoktatási intézmény szolgáltatásait is. Nem utolsósorban ez a megoldás összhangban áll a bolognai típusú képzés elveivel is, amelyek szerint a doktori képzés a bolognai rendszer harmadik ciklusa.

(40) Lásd a Doktoranduszok Országos Szövetsége Elnökségének 4/2007. (XI. 14.) állásfoglalását a fokozatszerzési eljárással kapcsolatos kérdésekről: http://www.phd.hu/phd/down/fokozatszerzes_allasfoglalas.pdf.

Szerzőink

FÁBRI György PhD

kommunikációs igazgató, Magyar Tudományos Akadémia

HORVÁTH Dániel

szociológus, Universitas Press Felsőoktatás-kutatóműhely

KISS László

szociológus, Educatio Kht.

KOCSIS Miklós, dr.

doktorandusz, PTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszék

ISSN 1789-1922

Minden jog fenntartva.

A kiadvány adatainak bármilyen formában történő nyilvános közzétételéhez vagy felhasználásához a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

© Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht.

A fordítás alapjául szolgáló művek esetében

© R. Barnett, A. Griffin and Contributors, 1997

© University of Virginia Press, 2005

© Simon & Schuster Paperbacks, 1987

© Princeton University Press, 2003

Képek: Sohár Attila

Borítóterv és tipográfia: Katart-Tipográfika – Csizmadia Katalin

Tördelés: Szabó Attila

Terjesztés: Szűcs Zoltán, tel.: 06 1 477-3153; terjesztes@felvi.hu

Nyomás és kötés: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter ügyvezető igazgató